

Gdańsk, 16 maja 2016 r.

Prof. zw. dr hab. Jerzy Zajadło
Uniwersytet Gdański
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Teorii i Filozofii Państwa i Prawa

R E C E N Z J A
pracy doktorskiej mgr Marty Dargas

IDEE I ZASADY KONSTITUCYJNE CHIŃSKIEGO PORZĄDKU PRAWNEGO
Gdańsk 2016, ss. 425

Promotor rozprawy: dr hab. Kamil Zeidler, profesor UG

I. Ogólna ocena wstępna

W moim przekonaniu publiczna obrona rozprawy doktorskiej jako etap kończący procedurę uzyskiwania stopnia naukowego doktora ma dwa podstawowe cele:

- 1) prezentację ocen rozprawy przez samodzielnych pracowników nauki z punktu widzenia wymogów ustawowych, a zwłaszcza przepisu art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tj. Dz. U. z 2014 r. poz. 1852, ze zm.);
- 2) autoprezentację doktoranta w zakresie znajomości reprezentowanej dyscypliny naukowej i obrony wszystkich aspektów swojej rozprawy – od metodologii począwszy, a na wnioskach skończywszy, w tym także odniesienie się do uwag recenzentów, w szczególności tych polemicznych i krytycznych.

Z punktu widzenia pierwszego z tych celów nie mam wątpliwości, że przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Marty Dargas w pełni zasługuje na pozytywną ocenę. Trzeba podkreślić bardzo trafny wybór tematu dysertacji – przede wszystkim

przy tym uwagę wykorzystanie literatury z obszaru chińskich doktryn filozoficzno-religijnych. Tylko osoba o wszechstronnych i interdyscyplinarnych zainteresowaniach mogła podjąć się trudu opracowania tytułowej problematyki.

W recenzowanej pracy widać wyraźnie, co bardzo cenne u młodego pracownika nauki, fascynację wybranym tematem i ambicję jego wnikliwego zgłębienia, przy jednoczesnym zachowaniu dyscypliny metodologicznej i chłodnego spojrzenia na przedmiot analiz i ocen. Nawet jeśli sam nie doszukuję się w tej tematyce aż tak fascynujących zagadnień, to jestem pełen uznania dla pasji badawczej Doktorantki. Ten aspekt uważam zresztą za istotny walor rozprawy – mniejsze znaczenie ma to, co doktorant bada, znacznie bardziej istotne jest to, jak to czyni, jak prowadzi swoje badania od samego początku, czyli ustalenia tematyki dysertacji doktorskiej z promotorem, aż po ostatnie poprawki i szlify, które nadają jej finalny kształt. To w tym właśnie objawia się owa cecha obiektywna poddawana ocenie w recenzji rozprawy doktorskiej – czy doktorant posiadał umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W przypadku poddawanej ocenie dysertacji zarówno wybór tematyki, jak i sposób wykonania zadania, czyli metody i sposoby prowadzenia badań, uznaję za odpowiednie i oceniam wysoko.

Praca ma istotne walory praktyczne, pozwala bowiem nie tylko lepiej poznać treść obowiązującego w Chińskiej Republice Ludowej prawa (*law in books*), ale także lepiej zrozumieć jego stosowanie w praktyce (*law in action*). To zaś jest ważne również ze względu na rolę współczesnych Chin w gospodarce światowej oraz coraz liczniejsze kontakty handlowe, a co z tym idzie – stosunki prawne z różnymi partnerami z tego państwa. Nie tylko sama znajomość prawa, ale przede wszystkim umiejętność zrozumienia jego działania i stosowania – jakże innego niż w państwach europejskiej kultury prawnej – pozwala na bezpieczny i trwały obrót prawny z chińskimi partnerami.

Zarówno recenzowana rozprawa doktorska, jak i dotychczasowy dorobek naukowy mgr Marty Dargas potwierdzają jej teoretyczne przygotowanie do pracy naukowej i predyspozycje intelektualne w tym zakresie. Jeśli uprawianie właściwie pojętej teorii i filozofii prawa, a przy tym komparatystyki prawniczej, wymaga nie tylko znajomości prawa, lecz także przygotowania ogólnofilozoficznego, to recenzowana

przyjęła założenie, że skoro zbiór zasad konstytucyjnych tworzy system wartości i instytucji prawnych, to musi być – przynajmniej do pewnego stopnia – spójny aksjologicznie i wewnętrznie uporządkowany; to mają zapewniać właśnie idea lub idee przewodnie systemu prawa. Tak określonej perspektywie badawczej dysertacji Autorka podporządkowuje zarówno zakres swoich rozważań i zastosowaną metodę analizy, jak i układ pracy. Poszczególne części tytułu głównego dysertacji „Idee i zasady konstytucyjne chińskiego porządku prawnego” znalazły bowiem odzwierciedlenie w tytułach poszczególnych rozdziałów pracy. Doktorantka swoje rozważania zaczyna od przedstawienia idei chińskiego porządku społecznego, które mają swoje podstawy w filozofii (rozd. 1), następnie dokładnie omawia obowiązującą w ChRL konstytucję i zasady konstytucyjne chińskiego porządku prawnego (rozd. 2), by w dalszej kolejności, wciąż pozostając w określonym temacie obszarze pojęciowym, pokazać, jakie relacje zachodzą między ideami porządku prawnego a zasadami konstytucyjnymi porządku prawnego (rozd. 3). Wreszcie poddaje analizie i ocenie wpływ Konstytucji ChRL na konstytucjonalizację chińskiego porządku prawnego (rozd. 4).

Autorce udało się zachować wewnętrzną harmonię rozprawy w zakresie jakościowego rozkładu analizowanej materii. Kolejne rozdziały różnią się jednak znacznie objętością. Można to usprawiedliwić w ten sposób, że to formę dostosowuje się do potrzeb związanych z analizą badanej materii, a w poddawanej ocenie pracy obszerność poszczególnych zagadnień wymagała właśnie takiego zróżnicowania objętości poszczególnych rozdziałów. Ponadto ze względu na ścisły związek i zależności pomiędzy treścią poszczególnych rozdziałów nie było celowe szczegółowe omawianie zagadnień, które zostały zaprezentowane w poprzednich rozdziałach pracy. Co istotne, układ rozdziałów jest logiczny, przemyślany i bardzo przejrzysty. Umożliwia prześledzenie kształtowania się chińskiego porządku prawnego od podstaw, zrozumienie jego źródeł. W szerszym kontekście pozwala nie tylko na poznanie podstaw kształtowania się konstytucjonalizmu w Chinach, ale też pokazuje specyfikę chińskich relacji społecznych w których ten proces zachodzi.

W rozprawach doktorskich najczęściej jest tak, że rozdział lub rozdziały otwierające dysertację ma lub mają charakter wprowadzający w historię i teorię omawianego problemu, następnie kolejne rozdziały stanowią jej zasadniczy trzon,

chińskich doktryn filozoficznych. Ponieważ odnosi się on nie tylko do idei, ale też ma odniesienia do podrozdziału dotyczącego szkół filozoficznych, widziałbym go raczej jako wydzielonego podsumowania całego rozdziału 1.

W rozdziale drugim pt. Konstytucja i zasady konstytucyjne chińskiego porządku prawnego Autorka przedstawiła genezę Konstytucji ChRL z 1982 r. oraz szczegółową analizę jej treści. Co zasługuje na szczególną uwagę, Doktorantka Konstytucję ChRL, która stanowi główny akt normatywny poddawany analizie, nie tylko doskonale zna w oryginalnej chińskiej wersji, ale wespół z prof. Wu Lan dokonała pierwszego tłumaczenia chińskiej ustawy zasadniczej bezpośrednio z języka chińskiego na język polski (por. Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej, przekład z języka chińskiego Wu Lan i Marta Dargas, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2012, ss. 63).

W drugim podrozdziale w odniesieniu do treści poszczególnych artykułów Konstytucji ChRL zostały omówione te zasady, które w ocenie Autorki mają najdonioślejsze znaczenie z punktu widzenia chińskiego porządku prawnego i porządku społecznego. Nie wszystkie te zasady są wprost ujęte w Konstytucji, niektóre z nich mogą być z niej wyinterpretowane, co też Autorka umiejętnie czyni w pracy, choć sama zaznacza, że „Stworzenie optymalnego katalogu zasad konstytucyjnych ChRL nastręcza wiele trudności z uwagi na fakt, iż na gruncie teoretycznoprawnym trudno jest jednoznacznie wskazać wszystkie zasady konstytucyjne” (s. 211). W tym kontekście Doktorantka stosuje zasługujące na uwagę pojęcie „dynamicznego standardu konstytucyjnego”, uznając go za jedną z cech chińskiego porządku prawnego: „Przez pojęcie dynamiczny standard konstytucyjny rozumiem istnienie pewnych zasad nieodzwierciedlonych bezpośrednio w treści Konstytucji, a wynikających ze specyfiki chińskiej kultury prawnej i porządku prawnego. Prawo jest mechanizmem instytucjonalizującym i biurokratyzującym władzę polityczną. Istnieje ścisły związek między instytucją państwa jako taką i ideologią, której reprezentantem jest Komunistyczna Partia Chin. Relacja roli państwa i roli Partii jest podobna do relacji poszczególnych elementów trójpodziału władzy w państwach europejskich” (s. 211). Co ważne, opisując poszczególne zasady konstytucyjne, Doktorantka nie ogranicza się do przypisania im poszczególnych artykułów Konstytucji ChRL, w których zasady te zostały sformułowane wprost lub też z których je wyinterpretowała, ale przedstawia też szerszy kontekst historyczny i polityczny realizacji i

odniesieniu do przedmiotu swoich badań wyklucza funkcjonującą w doktrynie tezę, że „analiza aksjologiczna wskazuje na przekładalność porządku zasad na porządek wartości”, pisząc: „W mojej ocenie w przypadku chińskiego porządku prawnego jest odwrotnie. To poszczególne wartości istotne dla danego społeczeństwa, które wyrażają się w pewnych ideach, przekładają się na konkretne zasady prawa” (s. 293). Tezę tę w sposób przejrzysty wykazuje, przedstawiając kolejno, w jaki sposób najważniejsze idee znajdowały odzwierciedlenie w zasadach. Rezygnuje jednak, słusznie, ze szczegółowego przybliżania treści poszczególnych idei i zasad, gdyż zostały przedstawione we wcześniejszych częściach pracy.

Rozdział czwarty pt. „Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej a konstytucjonalizacja chińskiego porządku prawnego” dotyczy efektywności norm konstytucyjnych. Punktem wyjścia do rozważań jest próba określenia „chińskiej tożsamości konstytucyjnej”. Podzielając słusznie pogląd doktryny, że „Żadna nowoczesna konstytucja nie może istnieć bez zarówno formalnej (pisemnej), jak i niepisanej części. Poszukiwanie tożsamości konstytucyjnej państwa nie powinno być zatem ograniczone przez fakt istnienia pisemnej konstytucji” (s. 314), Autorka skupia się nie tylko na roli samej Konstytucji ChRL, ale też ukazuje znaczenie KPCh dla chińskiego porządku konstytucyjnego. Dopiero bowiem zrozumienie roli, jaką Partia odgrywa w chińskim porządku prawnym, umożliwia w pełni uświadomienie, na czym polega istota chińskiej specyfiki. Doktorantka poddaje analizie i ocenie chiński porządek konstytucyjny, zaznaczając, że można go analizować „nie według standardów zachodnich, ale w ramach jego własnych ideałów (idei) i struktury. Jest to porządek konstytucyjny o chińskiej charakterystyce” (s. 309). Prezentuje różne poglądy przedstawicieli nauki zajmujących się tematyką chińskiego konstytucjonalizmu na temat rzeczywistej pozycji Konstytucji ChRL w systemie źródeł prawa i jej znaczenia, także w kontekście roli KPCh, a zestawienie to ma niewątpliwie walory porządkujące (s. 309-312).

Godny uwagi jest ostatni podrozdział, w którym Autorka skupia się na zagadnieniach związanych z możliwością bezpośredniego stosowania Konstytucji ChRL i problemem kontroli konstytucyjnej w państwie. Interesujące są przede wszystkim przywołane przez Doktorantkę przypadki inicjatyw obywatelskich, jak walka z bezprawnym działaniem policji, próba zniesienia systemu reedukacji przez pracę, ograniczeń w dostępie do Internetu, dyskryminacją w zatrudnieniu czy dyskryminacją

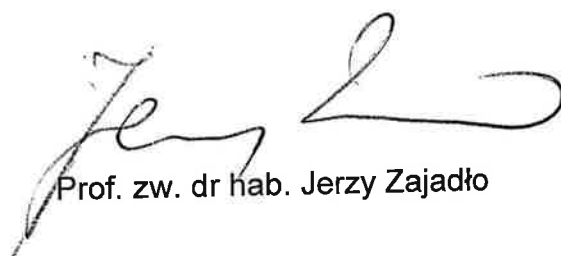
publicznej obrony innych szczegółowych kwestii. W tym miejscu pragnę podnieść, że generalnie trudno postawić jakieś zasadnicze zarzuty recenzowanej rozprawie, a zaprezentowaną analizę należy uznać za wyjątkowo rzetelną, czemu sprzyja oparcie się na wielu źródłach. Niemniej jednak pewne moje wątpliwości budzą następujące kwestie:

1) Rozwój konstytucjonalizmu w Chinach jest nadal określany mianem rodzącego się konstytucjonalizmu. Zarówno aparat państwowy, jak i KPCh winny działać w ramach Konstytucji ChRL, nie ponad nią. Co najważniejsze, ponieważ konstytucja KPCh i konstytucja ChRL są obie częścią chińskiego porządku konstytucyjnego, bardzo ważne jest, aby te dwa dokumenty nie pozostawały ze sobą w sprzeczności. Dziwna to jednak sytuacja, gdzie dokument wewnętrzny partii politycznej rywalizuje ze źródłem prawa o najwyższej mocy prawnej, a którą to rywalizację zdaje się nawet niekiedy wygrywa. Także pytanie pierwsze dotyczy tego czy w ogóle może być mowa o konstytucjonalizmie czy może raczej mamy w Chińskiej Republice Ludowej do czynienia z typową i w zasadzie prostą sytuacją, jaką znamy z różnych państw o ustroju komunistycznym w różnym jego stadiach – fasadową konstytucją z absolutnym wyłączeniem zasady jej bezpośredniego stosowania oraz partią komunistyczną, która *de facto* rządzi państwem. Wówczas trudno jest mówić o jakimkolwiek konstytucjonalizmie, przynajmniej w rozumieniu przyjętym w nauce zachodniej.

2) Patrząc na historię chińskiej filozofii państwa i prawa zgodzić się można z twierdzeniem, że zdominował ją konfucjanizm, który w różnych okresach, często dyskursywnie, ale czerpał z dorobku innych doktryn filozoficzno-religijnych – co trafnie opisuje Doktorantka; dalej pierwszoplanowe znaczenie miał neokonfucjanizm, aby w końcu wszystko to zostało przekreślone i zmienione przez maoizm, żeby chociaż wspomnieć czas i założenia tzw. rewolucji kulturalnej w Chinach. Konstytucja ChRL z 1982 r. jest aktem normatywnym współczesnym, napisanym według wzorów zachodnich, a konkretnie podobnie do tych konstytucji, które znamy z innych państw tzw. Bloku Wschodniego. Spostrzeżenie to rodzi więc istotne dla założeń pracy pytanie, jak myśl konfucjańska – zdaniem Doktorantki – przetrwała, a co więcej znalazła swój wyraz w ideach i zasadach Konstytucji ChRL?

V. Konkluzja

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Marty Dargas „Idee i zasady konstytucyjne chińskiego porządku prawnego” w pełni odpowiada wymogom określonym w cytowanym wyżej przepisie art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oparte na wszechstronnej znajomości literatury przedmiotu i materiału normatywnego. Wnoszę o dopuszczenie mgr Marty Dargas do dalszych etapów postępowania zmierzającego do nadania stopnia naukowego doktora nauk prawnych. Wyrażone wyżej uwagi krytyczne należy odnieść bardziej do ewentualnej publikacji rozprawy w formie książkowej niż do merytorycznej zawartości i metodologicznych założeń dysertacji w jej aktualnej wersji.

Prof. zw. dr hab. Jerzy Zajadło